

ALBERT CEL MARE

Despre destin

Se cercetează, cu privire la destin, dacă există, ce este, dacă impune lucrurilor necesitate, dacă poate fi cunoscut și în ce categorie de cauză se include.

Art. I. Dacă destinul există

Pentru început, se argumentează astfel:

(1) Nu se definește decât ceea ce are ființă; destinul este definit de către Boetius în *Despre consolarea filosofiei*, IV; deci are ființă.

(2) Totodată, în *Despre generare <și corupere>*, II, Aristotel afirmă că orice lucru se măsoară după o perioadă. Măsura însă, prin cea mai mică <unitate> a sa, raportată la cantitatea lucrului măsurat, îi certifică și enumera cantitatea. Deci, dacă viața și ființa celor inferioare se măsoară cu măsura cercului, care este numită perioadă, trebuie admisă în măsura cercului o anumită parte care, prin sine sau prin ceva egal sieși, certifică prin enumerare ființa și viața celor inferioare. Deci, prin gradele distincte ale cercului, conform celor douăsprezece case, se certifică ființa și viața celor inferioare, însă perioada nu se ia în considerare fără planetele și stelele cuprinse în perioadă și fără acele <aspecte> ce li se adaugă lor prin poziție și prin iradiere. Așadar, din stelele cerești, din iradierea și poziția acestora, se cunoaște și primește un număr întreaga ființă, viața, părțile ființei și ale vieții celor inferioare. Acesta poartă numele de destin; deci destinul are ființă.

(3) Pe de altă parte, în *Fizica*, IV, Aristotel afirmă că ființa aflată în timp trebuie să fie măsurată de o anumită parte a timpului. Timpul însă, de vreme ce este unul în număr și nu se multiplică prin multitudinea celor temporale, trebuie să se raporteze prin ceva unic la durata tuturor celor temporale. Acesta nu este altceva decât mișcarea cercului ceresc. Deci, prin mișcarea cercului ceresc se cauzează și este enumerată ființa și viața tuturor celor inferioare, iar aceasta poartă numele de destin; deci destinul există, „mișcarea” cercului fiind, după cum afirmă Aristotel, „precum viața pentru toate cele ce există”.

(4) Dacă cumva s-ar spune că din mișcarea cerească se inserează în cele inferioare o anumită dispoziție, deși aceasta este suprimată de calitățile materiei și astfel este înlăturată, noi am spune împotriva: cauzele inferioare, care se regăsesc în materie, sunt ordonate după cele superioare precum cele materiale după cauzele lor formale, cele poziționate după locurile lor și lucrurile mișcate după cele care le mișcă; deci cele superioare le informează, le conțin și le mișcă pe cele inferioare. Cele ce informează însă, cele ce conțin și pun în mișcare își manifestă supremația întotdeauna; deci întreaga ființă și viața celor inferioare este supusă și atrasă de dispoziția celor superioare.

(5) Dacă ai spune că este adevărat cât privește corpurile, după cum pare să afirme Augustin în *Despre cetatea lui Dumnezeu*, V, că putem spune că „influențele siderale” își manifestă valența până la limita transmutației corpurilor, dar nu a sufletului, contra-argumentăm: forțele sufletului vegetativ și sensibil nu sunt operate în afara armoniei organului său; deci, dacă armonia se reglează după influențele siderale, prin urmare și operațiile sufletului sensibil și vegetativ se vor regla după influențele siderale.

(6) În schimb, acest lucru pare valabil în ceea ce privește sufletul rațional, fiindcă Filosoful afirmă că intelectul nostru este însoțit de continuu și timp. Cele temporale însă și continue sunt percepute prin simț și imaginație. Este deja un loc comun faptul că atare lucruri se află sub influențele siderale, prin urmare, și operațiile intelectului.

(7) De asemenea, Filosoful afirmă că sufletul este instrumentul inteligenței și că inteligența îl întipărește și îl iluminează; deci inteligența, prin mișcare, cauzează formele iluminării în sufletul intelectual. Dar între mișcător și mișcat nu există intermediar, după cum demonstrează Aristotel în *Fizica*, VII; deci inteligența, mișcând în acest fel, va fi nemediată față de suflet. Atunci, fie este nemediată prin ea însăși, fie prin vreun intermediar care îi poartă cauzalitatea spre suflet. Prin ea însăși nu, deoarece, filosofic vorbind, inteligența este motorul lumii. Trebuie, prin urmare, să existe intermediarul care să poarte iluminările acestea spre suflet. Acest intermediar însă nu poate fi înțeles decât ca mișcare a cerului, revărsând prin mișcare în cele inferioare formele motorului. Deci inteligența, prin mișcarea cerului, reglează și cauzează operațiile sufletului intelectual. Putem înțelege aceasta printr-o analogie, căci inima care, după Aristotel, „este principiul vieții, al vegetativului și al

simțului", prin separarea părților de ea nu mai revarsă aceste virtuți, decât prin vehiculul spiritului; și așa este în cazul tuturor mișcătoarelor și al celor mișcate care se separă reciproc. Așadar, la fel va fi în privința inteligenței și a sufletului, când inteligența se separă și întipărește sufletul rațional, separându-se de acesta conform locului. Nu se poate afirma din punct de vedere filosofic că inteligența ar veni dinspre inferior, deoarece, după Filosof, inteligența se află într-o planetă și se enumera după numărul planetelor sau după numărul mișcărilor planetei; însăși mișcarea planetei, după cum afirmă Aristotel este alcătuită din inteligența care mișcă și cercul ceresc care este mișcat.

(8) Tot astfel, visele din care se prevăd cele viitoare, după cum afirmă Macrobius, fie că sunt oracole, fie inteligente, fie profeții, se regăsesc în noi sub trei aspecte, după cum afirmă Aristotel în *Despre somn și veghe*, II, adică prin semn, prin cauză sau prin accident (ceea ce numesc accident este cel care revine în sine cauzei, nu accident în sens larg). Iar visul este afectarea somnului; deci, printr-un <accident> al somnului, celui ce doarme îi survine visul. Accidentul somnului, care este o previziune a viitorului, nu poate fi cauzat de cald și umed, rece și uscat, care se află în materie. Trebuie, prin urmare, să fie cauzat de vreo formă care este una a ordinii și regulă a vieții celor inferioare. Această formă poate proveni numai de la cercul ceresc. Deci, prin cercul ceresc, pătrunde în cele inferioare ceva prin care este reglată întreaga dispoziție a vieții și aceasta poartă numele de destin; deci destinul există.

(9) Pe de altă parte, Ptolemeu afirmă că ghicitorul care preia semnele celor viitoare de la stele secunde face previziuni mai bune. El numește stele secunde efectele stelelor, care apar în elementele inferioare, de pildă în nori sau în vreun lucru de acest fel; de aici reiese că efectele stelelor pătrund în elementele inferioare din care se cauzează și se cunoaște viitoarea dispoziție a vieții și ființei. Iar pe aceasta astrologii o numesc destin; deci destinul există.

(10) De asemenea, Boetius vorbește în *Despre consolarea filosofiei*, V despre întâmplare și noroc, care sunt realizate de două cauze ce se întâlnesc. De pildă, atunci când cineva îngroapă un tezaur, iar apoi altcineva în același loc sapă un mormânt, descoperirea tezaurului rezultă din noroc și, în felul acesta, norocul este cauzat de două cauze care se întâlnesc, însă pe aceste „cauze le face să se întâlnească acea ordine” care „provine din izvorul preștiinței, printr-o inevitabilă conexiune” a cauzelor; iar conexiunea de acest tip a cauzelor este numită de către Boetius destin; deci destinul există.

(11) Apoi, Boetius, în același loc: cele pe care simplitatea supremă a providenței le prevede, „destinul le dispune pe fiecare în parte în mișcare dis-tribuindu-le locurilor, formelor și răstimpurilor”; deci destinul există.

(12) Dacă ai spune că destinul este ordinea preștiinței divine, acest lucru nu contravine celor ce au fost spuse, întrucât preștiința divină, cea care a preorânduit, se retrage și guvernează prin slujirea naturală a cauzelor, iar ordinea ființei și a vieții configurată de cauze de acest tip poartă numele de destin.

Contra:

(13) Gregorius, în omilia *Despre epifania Domnului*, afirmă: „Să dispară din inimile credincioșilor socotința că destinul este ceva” și adaugă argumentarea: „întrucât stelele au fost făcute din pricina omului, nu omul din pricina stelelor”. Deci, dacă mișcarea stelelor ar reprezenta un temei al vieții omului, ar exista ceva care să dispună de viața Domnului, pe care ar administra-o; ceea ce este de nesușținut.

(14) În același timp, Augustin, în cartea *Despre doctrina creștină* spune că destinul nu este nimic, iar dacă astrologii ar părea că prevestesc uneori lucruri adevărate despre cele viitoare, el spune că acestea se realizează prin lucrarea diavolilor, spre pierzania celor necredincioși.

(15) Mai departe, dacă destinul există, este fie cauză, fie cauzat. Cauzat nu, fiindcă acesta este reglat de destin, după cum spun astronomii; deci va fi cauză. Dacă este cauză, va fi fie inferioară, fie superioară; inferioară nu, fiindcă acelea sunt caldul, recele, umedul și uscatul, dintre care nici unul nu este destin, nici superioară, deoarece cauza superioară este cercul ceresc cu mișcarea lui, lucru pe care astrologii nu-l consideră a fi destin, ci cauză a destinului. Deci destinul nu există.

(16) Totodată, lucrurile nu dețin decât o ființă dublă, după cum spune Augustin, adică în cauza primă în care se află viața și lumina, dintre care nici una nu este destin, și în ele însele. Dar nici în ea însăși esența lucrului nu este destin, după cum afirmă astrologii, ci mai degrabă este reglată de către destin. Deci destinul nu există.

(17) De asemenea, Augustin spune că este de ajuns a spune că voința lui Dumnezeu este cauză a celor inferioare, deoarece toate se împlinesc fie prin voința, fie prin îngăduința lui Dumnezeu; însă voința lui Dumnezeu nu este destin; deci acesta nu există.

(18) În același timp, tot ceea ce are ființă deține o ordine, după cum afirmă Boetius; dar destinul nu

deține ordine, fiindcă vedem că cei nevrednici sunt înălțați, iar cei vrednici sunt prăvăliți, ceea ce este neorânduială; de vreme ce, așadar, destinul este raportat la asemenea realități, se vedește că el nu există.

(19) Apoi, dacă destinul este efectul cercului ceresc, cele care aparțin aceluiași cerc, par a avea destin comun; dar Iacob și Esau, zămisliți „*dintr-o unică împreunare a lui Isaac, părintele nostru*”, aparțin de același cerc și totuși nu au avut un singur destin, după cum a demonstrat întâmplarea ce a urmat; deci se pare că destinul nu există.

Art. II. Ce este destinul

în continuare, se cercetează ce este destinul.

(20) Boetius spune, în *Despre consolarea fido-fiei*, IV, că „*destinul este o dispoziție inerentă lucrurilor schimbătoare, prin care providența le aduce pe toate la ordinele sale*”.

(21) în schimb, Hermes Trismegistul spune că destinul, numit de greci *ymarmenen*, reprezintă o îmbinare de cauze care distribuie temporal, pentru fiecare lucru în parte, cele ce au fost preorânduite prin planul <sfânt> al divinităților cerești.

Soluție:

Destinul are mai multe sensuri. Uneori este socotit ca o survenire a morții în dispoziția perioadei, după cum se spune în *Anticlaudianus*: „*Invidia se odihnește conform celor destinate*”. Astfel, Platon atribuie cursul vieții celor trei zeițe fatale, anume Clotho <are> începutul, Lachesis evoluția, iar Atropos capătul, după cum se spune: „*Clotho poartă strecurătoarea, Lachesis ghidează, Atropos sapă*”. Aici însă nu cercetăm în această manieră despre destin.

(20) în al doilea rând, destinul este considerat ca dispoziția providenței divine cu privire la viitoarea evoluție a ființei și a vieții celor inferioare. De vreme ce această dispoziție este eternă, rezultă că ea nu aduce nimic în lucruri, iar dacă se dezvăluie în efect, atunci respectivul efect se alterează prin lucruri și se umple de momente și locuri prielnice, tot așa cum preorânduirea și predeterminarea din mintea cuiva, cu privire la treburile lui ce urmează să fie înfăptuite în urma unei vești, nu aduce nimic veștii, ci prin veste se stabilește momentul în care aceasta îi dirijează și potrivește treburile. În această manieră vorbește Boetius în *Despre consolarea filosofiei* în privința destinului. Iarăși, nu cercetăm destinul în acest sens. Deși forma acestei preorânduirii care se află în mintea divină este simplă, divină, eternă, imaterială și neschimbătoare, totuși, dacă se manifestă prin lucrurile temporale, devine temporală, materială și multiplicată, mobilă și contingentă.

(21) într-o a treia accepțiune, destinul este considerat ca formă a ordinii ființei și vieții celor inferioare, cauzată în acestea de perioada cercului ceresc care, prin radierile sale, împresoară nașterile acestora; și în felul acesta vorbește Hermes despre destin, numind stelele zei și dispoziția imobilă a ființei și a vieții celor inferioare sacrament al zeilor. Însă această formă nu este una care dă ființă, ci mai degrabă formă a unei anumite ordini universale a ființei și vieții, simplă în esență, multiplă în virtute; și simplitatea ființei și-o trage de la simplitatea specifică traiectului cercului, pe când multiplicitatea virtuții și-o trage de la multitudinea celor ce sunt conținute în cerc. Căci <multitudinea> se revarsă de la numeroasele stele, poziții, spații, imagini, iradierii, conjuncții și prevenții, multiple unghiuri care sunt descrise din intersectările razelor corpurilor cerești și din focalizarea razelor asupra centrului, singurul în care, după cum spune Ptolemeu, se strâng și se adună toate virtuțile celor ce se regăsesc în cercul ceresc. O atare formă este intermediară între necesar și posibil, necesarul fiind tot ceea ce se regăsește în mișcarea cercului ceresc, în schimb posibilul și schimbătorul tot ceea ce se regăsește în materia celor generabile și coruptibile. Iar această formă, care este cauzată din cercul ceresc, este inerentă celor generabile și coruptibile, este intermediară față de amândouă. Căci tot ceea ce provine dintr-o cauză nobilă într-un cauzat ignobil, deși păstrează întrucâtva proprietatea cauzei, totuși ființa sa nu există decât atât cât îngăduie posibilitatea subiectului în care este. Tot ceea ce este primit se află, după cum spun Boetius și Aristotel în *Etica <Nicomahică>*, VI, în acel lucru în care este primit, potrivit putinței celui ce primește, iar nu potrivit putinței cauzei de la care își ia ființa. Putem înțelege aceasta prin cele ce sunt numite de către Dionisie procesiuni divine, ca viața, rațiunea, înțelepciunea, și altele de acest fel, potrivit cu care, cu cât se îndepărtează de Dumnezeu conform treptelor ființării, cu atât vor deveni mai temporale, schimbătoare și amestecate cu potența materială și cu privația, cu toate că în Dumnezeu ele sunt foarte simple, eterne, neschimbătoare și imateriale. Și la fel este în ceea ce privește forma ordinii, ființei și vieții, <formă> care, în cercul ceresc, este necesară și neschimbătoare, adică inalterabilă, în schimb în lucrurile generate este primită contingent și

schimbător datorită <facultății> schimbătoare a ființei acestora. De aici, Boetius, în *Despre consolarea filosofiei*, IV, trasează mai multe cercuri în al căror centru se găsește punctul cardinal și cauza destinului și a celor ce țin de destin. În primul cerc apropiat de centru se află <facultatea> neschimbătoare a destinului potrivit felului în care se raportează la cauză, iar în cercul îndepărtat, în care sunt conținute cele generabile și coruptibile ale aceluiași destin, se află contingenta și <facultatea> schimbătoare prin ființa celor generate și corupte. Și astfel, centrul este dispoziția ființei și a vieții în mintea motorului prim; cercul apropiat de centru are aceeași formă de dispoziție ca și perioada celestă, iar cercul îndepărtat de centru desemnează aceeași formă de dispoziție ca și cea care pătrunde schimbător în lucrurile generate și corupte. Însă forma aceasta, deși este imagine a perioadei, în mod potențial și virtual deține dinainte întreaga ființă și operare asupra duratei celor generate și corupte; și astfel, deși ține de necesar, totuși este schimbătoare și contingentă. Ptolemeu lămurește foarte bine cauza acestui lucru în *Quadripartitum*, spunând că virtuțile stelelor se realizează în cele inferioare prin alteritate și prin accident: prin al-teritate, fiindcă <survin> prin sfera celor active și pasive prin ale căror calități active și pasive sunt inerente celor inferioare, iar prin accident, fiindcă, de vreme ce această formă se revarsă dinspre cauza necesară și neschimbătoare, ei îi revine să aibă ființă în lucrurile contingente și schimbătoare. Ea posedă <facultatea> schimbătoare din două <surse>, adică din calitățile elementelor prin care este purtat spre cele generate și din ființa celor generate în care se regăsește ca într-un subiect. Așadar, acesta este destinul.

(1) În felul acesta, consimțim la prima argumentare, căci acceptăm că în felul acesta are ființă.

(2) În sensul că cele existente sunt măsurabile în perioadă, acceptăm și cel de-al doilea sens.

(3,4) Însă, la ceea ce se expune la punctele 3 și 4, spunem că cele inferioare sunt născute spre a se supune celor superioare, dar inferiorul și superiorul se raportează unul la altul în două feluri. Căci, dacă relația se realizează printr-o formă unică și simplă pe care o dă motorul superior și o primește cel inferior, este adevărat că prin mișcarea superioară în mod necesar este mișcat inferiorul; și o atare relație are loc între motoarele superioare și cele inferioare ale planetelor cerești. Dacă însă motorul inferior se regăsește într-o formă unică pe care nu o ia de la cel superior, ci se raportează la acesta ca fiind condus de el și ca un instrument al lui, nimic nu se opune ca, prin contrarul formei sale sau printr-o altă dispoziție ce tinde spre alteritate să fie împiedicat, astfel încât să nu își asume mișcarea de la cel superior. Așa este în privința caldului și recelului raportate la virtuțile celor celeste. Caldul, prin propria virtute noncelestă, este comprimativ pentru cele omogene și separativ pentru cele eterogene, iar recele invers. Și de aceea aceste calități, prin contrarietatea regăsită în materie și diversitatea dispozițiilor materiei, exclud adesea efectele mișcării cerești. De aceea, Ptolemeu afirmă că un om înțelept este dominat de astre; aici Comentatorul spune că, dacă efectul cercului celest, micșorând umorile, dispune corpurile la <febră> la un interval de patru zile, un medic înțelept, prevăzând acest lucru prin corpurile calde și umede, dispune la luarea de sânge și atunci, prin excluderea efectului celest, <febra> din patru în patru zile nu se mai declanșează.

(5) La ceea ce se prezintă mai departe, trebuie spus că în felul acesta se raportează la destin operațiile virtuților vegetative și sensibile. Totuși, dacă dispoziția fatală poate fi exclusă și împiedicată de către dispozițiile opuse aflate în materie, atunci ea poate fi exclusă chiar și de către dispozițiile opuse aflate în sufletul sensibil. Căci aprehensiunile din virtuțile sufletului sensibil determină dispozițiile calităților active și pasive în corpuri. De aceea, o dată concepută imaginea femeii, întreg corpul se predispune la dragoste. De aceea chiar Avicenna spune că cineva, prin imaginea leprei s-a îmbolnăvit de lepră, iar Galenus îi împiedică pe cei ce suferă o hemoragie să privească petele roșii. Dacă, așadar, aprehensiunile sunt contrare mișcării cerești, ele exclud efectul acesteia, după cum, prin dispozițiile contrare, el este exclus din corp. În schimb, prin dispozițiile corporale și aprehensiunile animate care convin mișcării cerești, efectul ceresc este ajutat. Și aceasta este ceea ce spune Messehalla, anume că efectul ceresc, pe care el îl numește *alatih*, este ajutat de către astrologul înțelept, după cum cultivarea pământului este ajutată de arat și însămânțat.

(8) La ceea ce se argumentează cu privire la cauza viselor, mi se pare foarte clar că trebuie făcută o concesie, în special în privința viselor care se realizează prin viziuni imaginare.

(7) La ceea ce se expune cu privire la iluminarea intelectului sufletului rațional, conform filosofiei se răspunde în două feluri: pe de o parte, potrivit stoicilor, care spun că întreaga substanță mai nobilă deține prin stăpânire mișcarea celei inferioare, iar cea inferioară i se supune, precum în fermece sufletul cuiva, văzând o altă <persoană>, împiedică și oprește activitățile acesteia; căci ei spun că, prin virtutea unei naturi superioare, fie inteligență, fie stea, sufletul unuia este așezat pe o treaptă superioară

și al altuia pe una inferioară, ca atare cel inferior este născut spre a fi mutat de către aprehensiunea celui superior, și așa se realizează farmecele; iar la ceea ce spune Aristotel, anume că între mișcător și mișcat nu există intermediar, ei spun că <acest lucru> nu trebuie înțeles întotdeauna despre nemedierea locului sau a spațiului, ci despre nemedierea gradului superior și inferior, dând exemplu cu privire la ceea ce a fost introdus mai înainte, întrucât organul imaginației nu este nemediat față de vasele seminale și totuși, prin conceperea chipului femeii, [vasele seminale se destind și sămânța se revarsă dato-I rită lipsei medierii dintre superioritate și inferioritate, <nemediere> care se află între cel ce preia și lucrul căruia i se ia. Acest lucru nu concordă pe deplin cu I părerea Peripateticilor, fiind lipsit de îndoială faptul că între agent și act, mișcător și mișcat nu trebuie să existe o mediere a conjuncției și a contactului. De aceea, noi spunem că, după cum căldura digestivă posedă o virtute dublă, o virtute asemănătoare căldurii focului, considerată în sensul ei propriu, care este arderea și separarea celor ce sunt de gen diferit și mistuirea, iar cealaltă <virtute> potrivit căreia este instrumentul sufletului (care este principiul vieții), în conformitate cu care decide forma viului prin digestie, tot astfel mișcarea cerească are o dublă virtute: pe de o parte, precum este mișcarea corpului proiectat pe o orbită, și în felul acesta mișcă corpurile, iar pe de altă parte, după cum se prezintă ca instrument al inteligenței care pune în mișcare și, în felul acesta, efectul ei este produs în sufletul sensibil prin formele corpurilor și în sufletul intelectual prin formele iluminărilor, fiindcă, după cum am spus, formele care se realizează în ceva devin în acel lucru potrivit putinței celui ce primește, iar nu conform putinței celui ce dă. Toate celelalte aspecte expuse aici sunt clare. (13) La afirmația lui Gregorius, trebuie răspuns că el vorbește despre destin după cum se spunea de către unii (filosofi și eretici, anume că impune necesitate lucru-Irilor, la fel cum spune poetul despre Paris: „*Pe tine destinul te face să nu poți lăsa cele începute*”.

(15) La faptul că se cercetează dacă destinul este I cauză sau cauzat, trebuie spus că el prezintă o asemănare cu cauza ordinii universale a vieții și ființei și astfel este ceva <specific> cauzei, deși nu este cauză adevărată. Iar după cum pătrunde în lucrurile generate, el este o dispoziție cauzată, deși exprimă asemănarea cu cauza, fiind formă ce conține cursul ființei și vieții într-o manieră mobilă și contingentă. (19) La ceea ce se argumentează cu privire la gemeni, trebuie spus că, deși am putea argumenta că într-o unică împreunare sămânța este aruncată împrăștiat și este amestecată împrăștiat de matrice, astfel că nu există o unică oră a concepției gemenilor, chiar dacă am accepta că aceștia ar fi concepuți la o oră unică, totuși centrul inimii acestora de la care începe să se formeze fătul nu este unul; și, dacă este modificat centrul, este necesar să fie modificat întreg cercul. Și astfel, orizontul lor nu este unul, nici unghiurile nu sunt aceleași, nici aceeași dispoziție a caselor. Și astfel, toată perioada se diversifică și, prin urmare, dispoziția fatală care pătrunde în lucrurile născute variază în mod obligatoriu.

Prin aceasta se dezvăluie soluția la cele ce sunt cercetate cu privire la acest articol.

(16-18) Celelalte <puncte> sunt simple și evidente prin ele însele oricui.

Art. III. Dacă <destinul> impune necesitate lucrurilor

în continuare, se cercetează dacă destinul impune necesitate lucrurilor

(1) Și se pare că da. Căci lucrul însuși a cărui cauză este necesară este necesar; cauza destinului, însă, este cercul ceresc care este necesar. Deci și destinul este necesar și impune lucrurilor necesitate.

(2) Totodată, destinul este măsura și regula întregii ființe și a vieții; lucrul supus regulii se raportează la regulă în mod obligatoriu; dar regula este necesară; deci se pare că destinul impune necesitate lucrurilor fatale.

(3) De asemenea, cele superioare sunt mai puternice decât cele inferioare; cele superioare le trag pe cele inferioare în mod necesar spre dispoziția lor. Însă, de vreme ce destinul este un lanț prin care cele inferioare sunt ghidate spre cele superioare, se va vădi că destinul impune necesitate lucrurilor.

(4) Apoi, Aristotel afirmă că între mișcătoarele superioare și cele inferioare se stabilește o concordie precum armonia din corzile unei chitare. Dar pentru armonie este necesar ca cele inferioare să urmeze în toate dispoziția celor superioare; deci dispoziția celor superioare, pătrunzând în cele inferioare, le impune acestora necesitatea.

Contra:

Destinul pătrunde în lucrurile mobile, după cum s-a spus mai sus, și survine prin lucrurile mobile. Dar, dacă lucrurile mobile sunt mișcate, atunci sunt mișcate și cele ce se află în acestea: deci destinul este o dispoziție schimbătoare în lucrurile diverse; așadar, el se raportează contingent la lucruri și nu impune

necesitate.

Soluție:

Trebuie stabilit că destinul se modifică din mai multe cauze, după cum am spus mai sus, și de aceea nu impune vreo necesitate lucrurilor, ci înclină spre influențele celor celeste, cu condiția ca dispoziția mai puternică din materie, care produce o mișcare contrară, să nu se opună. Și de aceea Aristotel, în *Despre somn și veghe*, II, aseamănă mișcătoarele de acest fel cu niște sfetnici șovăitori; căci sfetnicii înțelepți conving pe baza unor argumente sigure că trebuie înfăptuit ceva cu folos, lucru pe care totuși, datorită întâmplărilor inferioare care devin contrare, îl retractează, și atunci legea sfatului celor înțelepți se destramă. Iar expresia lui vrea să spună că adeseori, prin intervenția altor hotărâri, planurile celor înțelepți se modifică, căci, după cum spune Aristotel, regula construcției în Lesbos se modifică după lucrul construit. Lesbos este insula în care pietrele nu pot fi cioplite după o linie dreaptă și de aceea trebuie ca regula conform căreia sunt cioplite să se modifice întrucâtva după clădirile însele. Și așa se petrece cu dispoziția ființei și vieții celor inferioare, în care, datorită cauzelor care se află în materie, adeseori dispoziția înțeleaptă a cercului ceresc se schimbă și însăși dispoziția ce pătrunde în lucrurile mobile, numită destin, gravitează, înclinându-se în afara rectitudinii celor cerești, datorită numeroaselor transformări opuse ale celor inferioare.

(1) La primul <argument>, trebuie spus că este necesară cauza destinului, dar de aici rezultă numai existența sa necesară, fără să rezulte în continuare că ar impune necesitate lucrurilor, fiindcă nu se înserează în ele conform putinței celor cerești, care sunt necesare, ci conform putinței celor inferioare, care sunt întru totul schimbătoare și contingente.

(2) La al doilea <argument>, trebuie spus că relația care se stabilește între <lucrul> care conferă o regulă și cel care o primește este necesară, ca și relația stabilită între părinte și fiu. Dar, deoarece modificarea cauzează relația și <totodată> distrugerea ei, modificarea care este în lucrurile mobile se constituie în cauza faptului că lucrul care primește regula nu urmează regula [și nu se ține de ea] și în această privință este lipsit de o regulă.

(3) La <argumentul> al treilea, trebuie spus că, deși cele superioare sunt mai puternice decât cele inferioare, totuși, datorită neputinței celor inferioare, se justifică faptul că nu toate pot urma efectele celor superioare, și până aici dinspre partea acestora din urmă se rupe lanțul.

(4) La al patrulea <argument>, trebuie precizat că slăbirea întinderii coardelor induce în chitară disonanța; și, la fel, modificarea și alterarea celor inferioare determină disonanța față de influențele celor superioare; de aceea, Damaschin afirmă că cele superioare sunt anumite semne ale celor inferioare, dar în nici un fel nu constituie cauza actelor noastre.

Art. IV. Dacă destinul poate fi cunoscut

în continuare, se cercetează dacă destinul poate fi cunoscut.

(1) Și s-ar părea că nu; căci de vreme ce există efectul cercului ceresc și o anumită asemănare cu el, după cum forma vreunei ordini este asemănătoare însăși cauzei aceleiași ordini - și în cercul ceresc trebuie luate în calcul <aspecte> infinite în ceea ce ne privește, precum stelele în număr și specie, virtuțile și pozițiile acestora în mișcarea de revoluție și în afara ei, distanțele, conjuncțiile și mărimea unghiului sub care pătrunde raza, partea de șansă, gradele de lumină și de umbră din puțurile și turnurile existente și <aspecte> de acest fel infinite în ceea ce ne privește, se va vădi că efectul acestuia nu poate fi știut de către noi.

(2) Totodată, cercul îl conține pe dătătorul vieții, al norocului, al simțului și al intelectului. Acestea sunt numite de către astrologi *hyleg* și *alchochoden*; căci altfel el nu ar putea fi măsura întregii vieți, fiindcă nu ar include principiul vieții; ora începutului tuturor orelor este ora căderii seminței în matrice. Dar acest lucru nu ne este dat spre cunoaștere. Deci va fi ignorată forma dispoziției întregii vieți și astfel dispoziția fatală a lucrurilor nu poate fi cunoscută.

(3) Și acest lucru este vădit din efecte, căci sunt unele a căror perioadă pare a fi una și totuși accidente ale acestora în sine, ca partea bărbătească și femeiască, nu sunt aceleași, iar cunoașterea cauzei acestui lucru nu se justifică din efectul cercului ceresc.

(4) La fel, se întâmplă că cel născut în luna a opta moare adesea, iar cel născut în luna a șaptea trăiește.

(5) De asemenea, în cazul gemenilor, dintre care unul este de parte bărbătească și celălalt de parte femeiască, foarte rar se întâmplă ca cel de parte bărbătească să trăiască, în schimb cel de parte femeiască supraviețuiește uneori; și este fie imposibil, fie foarte dificil a explica din cercul ceresc

cauza acestor lucruri.

(6) La fel <se spune>: că, dacă luminătorii se află în capul Algol sau al Gorgonei, iar Marte îi va iradia prin căutătură potrivnică, după cum spune Ptolemeu, celui născut i se vor tăia mâinile și picioarele și, ciopârțit fiind, va fi ridicat pe cruce.

(7) Apoi, cu privire la <teoria> care spune că, dacă Luna se află în Leu, să nu te îmbraci cu haine noi, este dificil să îi descoperi cauza din cercul ceresc, iar dacă concluziile de acest tip ar putea fi cognoscibile, ele ar fi ordonate după acele principii din care ar putea fi extrase pe cale silogistică. Dar nu pare a exista vreo cale a rațiunii, căci nu rezultă: Luna este în Leu, atunci este rău să porți haine noi. Sau: <dacă> luminătorii se află în capul Gorgonei și iradiația potrivnică a lui Marte îi cată de la un sfert <din circum-ferință> sau dinspre partea opusă în diametru, atunci cel născut va fi ridicat pe cruce.

Soluție:

Trebuie spus că există două părți ale astronomiei, după cum precizează Ptolemeu: una cu privire la pozițiile celor superioare, cantitățile acestora și pasiunile specifice, iar la aceasta se ajunge prin demonstrație. Cealaltă se referă la efectele astrelor în cele inferioare, <efecte> care sunt receptate în lucrurile schimbătoare în mod schimbător și de aceea la această <parte> nu se ajunge decât prin interpretare și trebuie ca astronomul să se raporteze în această privință la ceva fizic și să facă interpretarea din semne fizice, însă interpretarea, din moment ce provine din semne schimbătoare, generează o deprindere de o certitudine mai scăzută decât poate fi știința sau opinia. Căci dacă semnele de acest tip sunt comune și schimbătoare, nu se poate obține din acestea o cale silogistică, prin aceea că, nici în toate, nici în majoritatea, nu includ un semnificat <unic>, ci, în ceea ce le privește, sunt anumite judecăți schimbătoare din multe cauze, după cum se dezvoltă prin cele spuse anterior. De aceea, adeseori astrologul spune adevărul, deși nu se întâmplă ceea ce spune, fiindcă afirmația lui s-a referit la dispoziția întru totul adevărată a celor celeste, dar această dispoziție este înlăturată de <facultatea> schimbătoare a celor inferioare.

(1) La primul <argument> trebuie spus că, într-adevăr, multe lucruri (și infinite în privința noastră) ar trebui luate în calcul, deși se iau în calcul foarte puține cărora li se supun altele și interpretarea lor este socotită previzibilă. De aceea, Ptolemeu spune că ghicitorul nu trebuie să judece decât în mod probabil și în general, datorită cauzelor superioare generice pe care cauzele proprii lucrurilor le exclud de cele mai multe ori.

(2) La celălalt <argument> trebuie răspuns că o atare oră se cunoaște cu greu și de aceea a fost găsit ca remediu să se ia un ascendent de grad ocult, adică o adecvare a cercului la ora conjuncției sau a întâmpinării luminătorilor, fiindcă acela are influență față de întreaga naștere care urmează foarte curând, sau să se ia un ascendent la nașterea din pânțele.

(3) La următorul, trebuie precizat că pe cale silogistică nu poate fi cunoscută concluzia interpretării; totuși, imperfecțiunea științei nu împiedică, după cum spune Ptolemeu, să se cunoască ulterior lucrul care poate fi cunoscut ulterior, așa cum se petrece în previziunea viselor. Căci între imaginea onirică și interpretarea visului nu există o cale silogistică; și așa este în cazul tuturor părerilor interpretabile.

(5) La ceea ce se cercetează cu privire la deosebirea sexului la gemeni, trebuie precizat că sexul feminin se realizează întotdeauna cu prilejul vreunei deficiențe de principii. Căci, dacă sămânța bărbatului este producătoare și formativă, prin virtutea formativă pe care o deține în ea însăși, întotdeauna determină forma bărbatului din intenție proprie, dacă nu este împiedicată de calitatea materiei, și de aceea sexul feminin apare din deficiență, natura particulară neintenționând niciodată să facă femeie; dar, de vreme ce din partea naturii universale nu poate fi mai bine, se creează un ajutor al generării și nu un generant în sens propriu, aceasta fiind femeia. Și aceasta este ceea ce vrea să spună Domnul în *Geneza*, II, 18: „Mi este bine” spune El, „pentru om”, adică pentru bărbat, „să fie singur; să-i facem un ajutor pe potrivă lui. De aici rezultă că deosebirea sexului la gemeni provine din deficiența principiilor naturale într-o anume parte a seminței, iar nu din perioada cerească. În schimb, faptul că la astfel de gemeni cel de parte bărbătească moare mai des se explică din aceea că materia a fost rău împlinită de virtutea formativă, de vreme ce astfel de gemeni sunt generați din divizarea unei semințe, fiindcă dacă ar fi fost bine împlinită, și pe unul și pe altul i-ar fi format în bărbat. Dar materia bărbatului necesită o desăvârșire mai mare și mai bună decât materia femeii, de aceea bărbatul rămâne bolnav și slab, avându-și cauza morții din nedeșăvârșirea materiei; dar femeia, căreia îi este suficientă o împlinire puțină datorită fragilității corpului ei, supraviețuiește uneori; cel mai des totuși ambii mor.

(4) La ceea ce se expune cu privire la luna a opta, în mod greșit au spus unii că cel născut în luna a opta moare mai des fiindcă a opta lună este atribuită lui Saturn, al cărui frig și uscăciune îl ucide pe cel

născut. Căci este dovedit fals prin aceea că mulți dintre aceia care trăiesc mult în astrologie sunt considerați fii ai lui Saturn. Deci, cauza nu se află în cercul ceresc, ci în principiile naturii. Căci luna, după ale cărei conversiuni sunt măsurate concepțiile și impregnările, după cum spune Aristotel, este mai dominante. Luna este un alt soare, prin aceea că primește lumină de la soare și ceea ce soarele face într-un an, luna îndeplinește în decursul evoluției lunare. Căci de la lună nouă până la primul pătrar,

ea e caldă și umedă precum timpul primăvărat; de la primul pătrar până la lună plină, este caldă și uscată precum vara; de la lună plină până la ultimul pătrar este rece și uscată precum toamna; de la ultimul pătrar până la conjuncție este rece și uscată precum iarna. Însă, în fluxul și refluxul mării se vede faptul că ceea ce este născut reprezintă o mișcare a unei umori. Acest flux și reflux, în mijlocul fazelor lunii, care este ziua a paisprezecea, revine la cerc prin descendență și ascendență. Căci dacă fluxul mării este minim va reveni la același punct al puținătății în ziua a paisprezecea. Deși luna, la jumătatea fazelor ei, nu parcurge decât jumătatea cercului său, totuși mișcarea de creștere, venind din sens opus, îi completează cealaltă jumătate a cercului. Căci luna, în oricare lună, se află de două ori în creștere, bineînțeles în momentul întâmpinării și conjuncției cu soarele, în conjuncție, luna ia de la soare lumina vie și, de vreme ce Venus nu se îndepărtează niciodată de soare și stăpânește mișcarea umorii seminale, luna preia virtutea lui Venus, când intră în conjuncție cu soarele. Și astfel, din propria virtute mișcă umoarea, din virtutea soarelui revarsă viața umorii mișcate și din virtutea lui Venus mișcă procrearea seminței spre formele care convin procreării. Și fiindcă Mercur este cu soarele, Mercur are virtutea contopirii, datorită numeroaselor sale rotații pe care le deține asupra oricărei alte planete. Luna, la rândul ei, preia această virtute prin conjuncția cu el și, datorită acelei conjuncții, sămânța bărbatului și a femeii se mișcă spre contopire. Astfel, prin conversiunile sale, luna cauzează și reglează contopirile, concepțiile și impregnările, însă în procreare se regăsesc șapte schimbări necesare. *Prima* dintre acestea este conversiunea seminței, mai cu seamă la forma inimii în raport cu care se formează tot restul. A *doua* este distingerea materiei spre forma părților principale care posedă și virtuți creative, după cum ficatul creează virtuțile naturale, creierul, virtuțile animale și vasele seminale, virtuțile formative ale zămisliilor. Și, de aceea, în a doua schimbare pătrund în punctul inimii trei vezicule pe care le face spiritul îndreptat spre locul creierului, al ficatului și al vaselor seminale. A *treia* schimbare o reprezintă distingerea materiei când vezicula creierului urcă în sus, vezicula ficatului puțin mai jos, spre dreapta, și cel mai jos coboară vezicula vaselor seminale, iar această coborâre și urcare sunt determinate de suflul spiritului care se află în inimă. A *patra* schimbare este distingerea întregii materii, spre a se distribui în locurile părților secundare care nu posedă virtuți creative; această distincție înfăptuiește de asemenea suflul inimii. Acest suflu perforază și extinde materia. Perforând, el realizează viețile arterelor, venelor și ale nervilor, iar prin extindere, distribuie materia fiecărei părți în locul ei propriu. A *cincea* schimbare este transpunerea materiei în forma membrilor, formă pe care n-ar putea-o primi dacă nu ar fi umedă, iar această schimbare o face puterea formativă a inimii, îndreptată spre locul membrilor prin suflul spiritului. Însă membrele configurate nu sunt apte să primească virtutea mișcătoare și operativă decât prin consolidare și legare. Acestea se împlinesc în cea de-a *șasea* schimbare prin căldura inimii răspândită împreună cu spiritul în membre, <căldură> care, uscând fluidul umed, consolidează și întărește îmbinările și înlănțuirile. În cea de-a *șaptea* schimbare se revarsă dinspre inimă mișcarea în toate membrele, prin virtuțile mișcătoare. Și, de vreme ce întreaga mișcare a procreării provine de la lună, după cum deja s-a spus, trebuie ca ea să se împlinescă în șapte conversiuni ale lunii la om, care este viețuitorul cel mai desăvârșit. Deși aceste schimbări ale seminței nu se realizează succesiv conform numărului lunilor, totuși desăvârșirea lor nu are loc decât după ce a fost completat numărul conversiunilor în cele șapte luni. Iar la animalele diferite de om, acest lucru nu se constată în mod regulat datorită precarității legăturilor lor, unele necesitând un timp mai îndelungat, ca elefantul, altele unul mai scurt, însă, după ce s-au împlinit aceste șapte conversiuni ale seminței, embrionul are cele ce se cer în mod necesar. Dar, după cum afirmă Galenus, virtutea formativă se raportează la materie sub trei aspecte: căci uneori materia este redusă și virtutea abundentă, alteori sunt proporționate în mod egal, alteori virtutea este deficientă și materia supraabundentă, și când virtutea este abundentă, iar materia redusă, <procreația> este terminată la încheierea celei de-a șaptea luni; atunci virtutea abundentă realizează mișcarea puternică spre ieșirea <în lume>, copilul se naște, trăiește și este realizat mic la trup, dar foarte agil în activități. Însă, când virtutea și materia sunt adecvate și când materia este supraabundentă, atunci <procreația> nu este completă în luna a șaptea, ci se odihnește în decursul unei conversiuni a lunii, care este luna a

opta și, după ce a fost împlinit acest parcurs, în luna a noua se mișcă spre ieșirea <în lume>, se naște în luna a noua și trăiește, Și aceasta este nașterea, așa cum se petrece ea în aproape toate cazurile, însă, dacă virtutea este deficientă datorită nesupunerii materiei, mișcarea se realizează în luna a șaptea, când virtutea mișcătoare este dată și este încheiată cu greu și în mod precar abia în luna a opta, iar atunci <copilul> se naște și moare de cele mai multe ori; și acest lucru nu rezultă din perioadă, ci datorită coruperii principiilor naturale. Dar cele care au fost spuse, sunt în general adevărate, deoarece complexitățile femeilor și ale climatelor determină multă variație. De fapt, eu am văzut-o pe una care a născut în luna a unsprezecea un copil de o foarte mare greutate, iar Aristotel afirmă că el a văzut-o pe una care a născut în luna a paisprezecea.

(6) La ceea ce se expune cu privire la nașterea în capul Gorgonei, trebuie precizat că acele stele sunt funerare și indică un deznodământ monstruos al vieții. De aceea însuși Perseu își ține capul înclinat cu fața într-o parte în acest loc. Dar aceasta, după cum am spus mai înainte, nu impune necesitate lucrurilor, ci o înclinare ușoară și schimbătoare.

(7) Același mod de rezolvare este valabil și în privința îmbrăcării unei haine noi, când luna se află în Leu; căci, după cum radiația perioadei imprimă dispoziția ordinii ființei și a duratei în lucrurile naturale, tot astfel se imprimă și în cele artificiale.

(8) De aceea figurile imaginilor magice sunt proiectate a se realiza după aspectul stelelor.

Art. V. în ce tip de cauză se include destinul

Ceea ce se cercetează, anume, în ce tip de cauză se include <destinul>, a fost soluționat deja prin cele de mai înainte, întrucât în realitate nu este cauză, ci este ceva ce ține de cauză; căci este o formă a ordinii ființei și vieții, având imaginea virtuților cercului ceresc, așa cum spunem uneori că unele nu sunt în realitate nici ființe, nici neființe, ci sunt ceva ce ține de ființă, precum sunt cele care se află în suflet și potrivit cu unele mișcări și cu timpul, după cum afirmă Avicenna.

(1) Unii totuși se străduiesc să demonstreze că ar fi cauză, prin aceea că Platon așază stelele pe același plan cu cele ce se nasc, în care se află forme care sunt cauzele lucrurilor generate și regulă a ființei și vieții acestora. Căci el aduce un zeu al zeilor care le vorbește zeilor corporali, care sunt stelele, zicând: „*Cât despre acelea <...>*” - adică cele generate în lucrurile inferioare - „*eu le voi realiza punându-le sămânța și vi le voi da, iar vouă vă rămâne să faceți la fel*”. Și le-a recomandat să supravegheze deopotrivă cu el în natură atât cultivarea pietății, cât și îngrijirea dreptății, să îl înalțe pe acesta la ei după destrămarea învelișului pământesc, înțelegând prin „*pe acesta*” pe omul pios al cărui intelect este nemuritor și ocupă după moarte așezările siderale, tot așa cum el a coborât din semănătura constelațiilor în generare. De aceea, <zeul> a spus că, descinzând prin cercurile planetelor, sufletele își primesc facultățile: memoria, inteligența, voința și celelalte de acest fel, așa cum arată Macrobius în *Comentariul la visul lui Scipio*.

(2) Acest lucru pare a-l atinge Ovidius, care vorbește despre Calea Lactee și spune: „*acesta e drumul celor aleși spre bolțile marelui tunător*”.

(3) Acest lucru este vădit și prin raționament, fiindcă pare a exista o unică natură a lucrurilor al căror act esențial este unul; iar în conceperea adevărului pare a exista un unic act esențial al inteligenței cerești și al inteligenței omului, deci o unică natură.

(4) Mai departe: relația unică, a oricăror forme a căror natură este una, este raportată la un corp de o natură unică, în eventualitatea în care s-ar afirma că se află în vreun corp. însă relația inteligenței cerești este cu o stea sau cu o planetă corespondentă sieși; deci și în cazul omului de natură intelectuală relația va fi spre o stea corespondentă.

(5) Aceasta reiese și din afirmația Comentatorului asupra *Metafizicii*, XI, unde spune că limita desăvârșirii intelectului omului are loc dacă după moarte se alipește motorului ceresc.

Soluție:

Trebuie precizat că este fals și eretic a spune că sufletele intelectuale ar descinde de la o stea corespondentă <lor>, căci această opinie a aparținut filosofilor egipteni, anume că sufletele intelectuale întocmite în stele de către un zeu al zeilor sunt împovărate cu învelișul trupesc în care sunt înveșmântate la un moment dat și sunt apăsate de acea greutate spre corpurile generabile și coruptibile, apoi, purificate fiind de acel <trup> prin cultul pietății și al justiției, se întorc la stelele cărora le corespund. însă, ei au spus că învelișul trupesc ajunge la sufletele intelectuale în același fel în care sufletul se îmbuibă față de plăcerea hrănirii trupului.

Căci ei au spus că corpurile planetelor se hrănesc cu foarte subtilul vapor al mlaștinilor scitice, așezate

între cele două solstiții între care se află cea mai mare răspândire a planetelor. Și astfel, atunci când îl atrag sunt apărate de greutate și se retrag, iar când îl asimilează se ușurează și își organizează cursul; acest lucru foarte subtil din sfera focului și a aerului ei îl numeau nectarul zeilor. Și în felul acesta au spus că învelișul trupesc ajunge la sufletele așezate în stele. Ereticii, luându-și de la această opinie prilejul greșelii, au spus că toate sufletele făcute în cer laolaltă cu îngerii au fost transpuse în aceste corpuri pământești datorită păcatului pe care l-au comis acolo, pentru ca, purificându-se aici între timp, să revină în locurile cerești. Aceasta ar spune David (în *Psalmul CXLI*, 8): „*Scoate din temniță sufletul meu ca să se mărturisească numelui Tău*”. Așadar, respingând acestea, noi spunem laolaltă cu Aristotel, în *Despre cauzele proprietăților elementelor și a planetelor*, că atunci când apa bărbatului cade în matricea femeii, se coace în aceasta printr-o coacere puternică și devine o bucată de carne, iar în ea se creează sufletul, prin porunca lui Dumnezeu.

(1,4) Deci, ceea ce Platon spune că este diseminarea sufletelor în stele este spus prin raționamentul analogiei care este în proporționarea intelectului uman la intelectul inteligenței cerești. Stelele nu se retrag decât dacă primesc această sarcină, după cum însuși zeul zeilor afirmă că el însuși face semănătura acestora; căci această însămânțare nu este în potența care poate fi anterioară actului, ci este însăși acțiunea naturii intelectuale.

(2) Iar afirmația lui Ovidius este metaforică, fiindcă nu se ajunge „*spre bolțile marelui tunător*” decât prin calea candidă, prin candoarea inocenței și a justiției.

(3) La ceea ce se argumentează prin raționamentul <următor>, trebuie precizat că este unică natura acelor al căror act esențial unic urmează egalitatea firii. Însă a înțelege și a contempla în mod intelectual nu este specific inteligenței cerești și sufletului rațional prin egalitatea firii, ci prin anterior și posterior, fiindcă intelectul inteligenței este lipsit de continuu și timp, fără corelare și însăși realitatea primă a lucrurilor. Însă intelectul nostru este caracterizat de continuu și timp, raportându-se la realitățile prime ale lucrurilor precum ochiul liliacului la lumina soarelui. A deține înțelegerea prin anterior și posterior se desprinde însă din natura superioară și inferioară care se deosebesc în mod specific.

La afirmația Comentatorului, trebuie spus că alipirea nu are loc conform naturii unice și comune, ci conform obiectului unic și comun al cercetării care vizează fericirea de după moarte, după cum spune Aristotel în cartea *Despre cer și lume* că, în afara cerului, nu există timp nici loc, ci viață fericită, înțelegând prin a fi în afara cerului ceea ce se află deasupra cursului constelațiilor, în locul tihnitei contemplării a fericirilor.